

Małgorzata Adamczak

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

malgorzata.adamczak@amu.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5489-6787>

Lidia Derfert-Wolf

Stowarzyszenie EBIB

lidia.derfert-wolf@ebib.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4424-1159>

Beata Starosta

Biblioteka Politechniki Wrocławskiej

Stowarzyszenie EBIB

beata.starosta@pwr.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5129-7324>

Felieton sztucznie inteligentny

Nadzwyczajne zainteresowanie sztuczną inteligencją (SI) po wdrożeniu narzędzia ChatGPT (i podobnych) – pozwalającego na swobodne tworzenie zupełnie nowych treści z dostępnych danych – skłoniło różne środowiska do dyskusji na temat dobrodziejstw i zagrożeń płynących z wykorzystania systemów należących do generatywnej sztucznej inteligencji. Nie ominęło to również bibliotek, dla których zarówno dostarczanie informacji, jak również promowanie umiejętności informacyjnych pozostaje naturalną powinnością. Traktując szerzej pojęcie sztucznej inteligencji, można uznać, że jest ona „zadomowiona” już od jakiegoś czasu w bibliotekarstwie, choćby w zakresie digitalizacji zasobów (np. rozpoznawanie i indeksacja obrazów), rekomendowania lektur na podstawie wcześniejszych wypożyczeń i zainteresowań czytelników czy udostępniania materiałów w formatach dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami. Z drugiej strony pojawiają się nowinki, np. biblioteczny chatbot w Bibliotece Politechniki Białostockiej czy [PANkreator](#)¹, bot publikujący fotografie wyszukane w zbiorach cyfrowych Biblioteki Gdańskiej PAN.

W roboczym dokumencie IFLA dotyczącym strategicznego reagowania bibliotek na sztuczną inteligencję – [Developing a library strategic response to Artificial Intelligence](#) – przedstawiono obszary do rozważań i działań na podstawie katalogu pytań obejmujących np. rekrutację nowych pracowników ze specjalistycznymi umiejętnościami z zakresu SI i podnoszenie kwalifikacji personelu, kontakty z użytkownikami w celu określenia sposobów korzystania ze sztucznej inteligencji, badanie najlepszych praktyk branżowych, rozmowy z dostawcami systemów, współpracę z innymi jednostkami w instytucji macierzystej oraz innymi bibliotekami i organizacjami, przyjęcie postawy „poczekaj i zobacz”. W dokumencie przedstawiono również szereg zastosowań SI w bibliotekach, np. w obszarze systemów bibliotecznych, obsługi użytkowników czy marketingu. Wskazano też planowane, pilotażowe i zaawansowane biblioteczne usługi z zakresu SI (na podstawie ankiet wśród 111 bibliotek), z których najwyższy odsetek stanowią działania promujące umiejętności korzystania ze sztucznej inteligencji (i danych) wśród użytkowników, biblioteczne czy instytucjonalne chatboty oraz wspieranie pracowników naukowych w zakresie danych badawczych.

¹ Wszystkie odwołania do stron internetowych przedstawiają stan aktualny w dn. 18.05.2024 r.

Mając na uwadze powyższe rozważania, zadajemy w niniejszym numerze „Biuletynu EBIB” pytanie, czy sztuczna inteligencja będzie dla rozwoju bibliotek rewolucją czy ewolucją? Odpowiedzi na to pytanie oraz inne, np. jak biblioteki mają poradzić sobie ze sztuczną inteligencją i włączeniem SI do automatyzacji zadań, obsługi czytelników i zarządzania zbiorami bibliotecznymi będziemy szukać w artykułach, komunikatach i sprawozdaniu. Przedstawimy problem sztucznej inteligencji z punktu widzenia bibliotekarzy, praktyków, analityka danych, wydawców i naukowców.

Na początku ogólną perspektywę problematyki rozwoju sztucznej inteligencji w kontekście komunikacji społecznej, naukowej oraz możliwości jej zastosowania w bibliotekach omawia Henryk Hollender. Stawia jednocześnie pytanie o to, czy sztuczna inteligencja jest odpowiedzią na problemy świata (bibliotecznego) i czy aby nie jest to nowe „opakowanie” dla znanych, wciąż nierozwiązanych problemów. Zasadniczą kwestią pierwszej fazy zachwytu nad nowością pozostaje problem prawidłowego wykorzystania narzędzi SI: bez tworzenia szumu informacyjnego, przekraczania dopuszczalnych etycznie granic jej użycia i bez zatarcia najcenniejszego – twórczego, krytycznego myślenia.

Rozwinięciem zagadnienia etycznego wykorzystania sztucznej inteligencji w komunikacji naukowej, a także problemów, jakie pojawiły się w związku z gwałtownym rozwojem narzędzi SI, jest artykuł Małgorzaty Adamczak. Autorka opisuje typy naruszeń rzetelności naukowej, z jakimi mogą spotkać się wydawcy i bibliotekarze, podkreśla brak odgórznej polityki w zakresie stosowania SI, co niesie z sobą poważne konsekwencje dla przyszłości nauki. Analizuje też zakres i sposoby wykorzystania narzędzi generatywnej sztucznej inteligencji w codziennej pracy naukowców, w tym młodych badaczy, i studentów, na przykładzie popularnego ChatGPT.

ChatGPT to najbardziej popularne narzędzie sztucznej inteligencji, ale jak udowadnia Dariusz Kardela – ma on liczne „rodzeństwo”. Autor przedstawia listę 30 wybranych programów służących do tworzenia tekstu, obrazu, dźwięku lub filmu, które mogą ułatwić i wzbogacić codzienną pracę bibliotekarzy, a także pobudzić ich kreatywność niezbędną w procesach aktywizowania zainteresowań czytelnich użytkowników bibliotek.

Czy sztuczna inteligencja może być wykorzystywana do poszukiwania wiedzy? Na to pytanie, ze szczególnym uwzględnieniem wiedzy naukowej, odpowiada Adam Karolewski, który trochę od strony „kuchni informatycznej” pokazuje procesy odpowiedzialne za wyniki tych poszukiwań. Autor docenia istniejące możliwości, jednocześnie zalecając ostrożność podczas ich wykorzystywania. Praktycznym potwierdzeniem treści artykułu jest streszczenie wygenerowane przez autora z użyciem bota ChatGPT.

Temat legalności wykorzystywania utworów chronionych prawem autorskim przez deweloperów SI do szkolenia algorytmów sztucznej inteligencji porusza w swoim artykule Grzegorz Tylec. Autor przedstawia i komentuje istniejące (lecz wciąż niewystarczające) zapisy prawne UE dotyczące tego zagadnienia, zastanawiając się jednocześnie nad tytułowym dylematem „Czy prawo autorskie może hamować rozwój sztucznej inteligencji?”

Legalne, właściwe użycie narzędzi generatywnej sztucznej inteligencji musi zostać wyrażone w stosownej polityce wydawniczej i zasadach etyki publikacyjnej. Aurelia Grejner, Małgorzata Adamczak i Beata Jankowiak-Konik – zaangażowane w prace Stowarzyszenia Wydawców Szkół Wyższych –

przedstawiają rekomendacje dotyczące stosowania tych narzędzi w pisaniu prac naukowych dla wydawców, redaktorów i autorów.

Zaprezentowane rekomendacje w sprawie użycia narzędzi sztucznej inteligencji w pisaniu prac naukowych, a szczególnie uznawania ich za autorów lub współautorów publikacji, doskonale korespondują z tekstami Henryka Hollendra i Małgorzaty Adamczak, którzy zdecydowanie opowiadają się za nieprzyznawaniem narzędziom jak ChatGPT jakiegokolwiek formy autorstwa. Warto przywołać właśnie opublikowany (1 maja br.) artykuł *ChatGPT as an „author”: Bibliometric analysis to assess the validity of authorship*, w którym analizowano bazy Scopus, Web of Science i Google Scholar pod kątem stosowania zalecenia m.in. Committee on Publication Ethics (COPE), aby nie przyznawać SI autorstwa. Zidentyfikowano 14 artykułów przedstawiających ChatGPT w różnych rolach twórców publikacji, z których kilka uzyskało dziesiątki, a nawet setki cytowań (Nazarovets i Teixeira da Silva, 2024)².

Numer kończy prezentacja projektu „Cyfrowa infrastruktura badawcza dla humanistyki i nauk o sztuce DARIAH-PL” i zadań zrealizowanych przez jednego z partnerów projektu, UAM. Zadaniem konsorcjum DARIAH-PL będącego częścią europejskiej sieci DARIAH (Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities) jest tworzenie, rozwój i utrzymanie cyfrowej infrastruktury badawczej dla humanistyki i nauk o sztuce Dariah.lab. O tym oraz o sześciu modułach infrastruktury znajdujących się na UAM, które obejmują aparaturę i wyposażenie laboratoriów, piszą Dominika Gortych, Katarzyna Klessa i Marta Zawacka-Najgeburska. Natomiast w komunikatach przedstawiono bardziej szczegółowo dwa moduły: Laboratorium i korpus MultiCo scharakteryzowane przez Macieja Karpińskiego oraz Archiwum Audiowizualne Wydziału Nauk o Sztuce UAM opisane przez Kamilę Kłudkiewicz.

Wracając do rozważań proponowanych w tytule niniejszego numeru „Biuletynu EBIB” i szukając odpowiedzi na postawione pytanie, zadałyśmy je ChatGPT. Poniżej przedstawiamy nasz „szok przyszłości”, czyli słowa sztucznie napisane w interakcji człowieka z maszyną na ten temat. I od razu nasuwa się kolejne pytanie: czy można nazwać interakcją użycie narzędzia, choćby i sztucznej inteligencji, czy jest to już nadużycie i niepotrzebne upodmiotowienie? Ocena należy do każdego z Państwa.

Redakcja: *Napisz krótko na temat: Sztuczna inteligencja w bibliotekach – rewolucja czy ewolucja? I podaj kilka konkretnych przykładów zastosowań.*

ChatGPT 3.5

Sztuczna inteligencja w bibliotekach – rewolucja czy ewolucja?

Sztuczna inteligencja (AI³) w bibliotekach to bardziej ewolucja niż rewolucja, choć nie brakuje rewolucyjnych elementów. Wprowadzanie AI do bibliotek jest stopniowym procesem, który pozwala na usprawnienie tradycyjnych funkcji bibliotek oraz wprowadzenie nowych, innowacyjnych rozwiązań. AI wspomaga zarządzanie zbiorami, personalizację usług oraz interakcje z użytkownikami, co prowadzi do bardziej efektywnych i zindywidualizowanych doświadczeń.

Konkretne zastosowania AI w bibliotekach:

1. **Katalogowanie i indeksowanie zbiorów:** AI może automatycznie klasyfikować i indeksować nowe materiały, co znacząco przyspiesza procesy katalogowania.

² Redakcja składa podziękowanie Henrykowi Hollendrowi za polecenie cytowanego artykułu.

³ Pozostawiamy oryginalny skrót AI zastosowany przez ChatGPT [przyj. red.].

2. **Wirtualni asystenci i chatboty:** Ułatwiają użytkownikom dostęp do informacji, odpowiadając na pytania, pomagając w wyszukiwaniu książek i zasobów, oraz udzielając informacji na temat godzin otwarcia czy zasad korzystania z biblioteki.
3. **Systemy rekomendacyjne:** AI analizuje zachowania i preferencje użytkowników, aby proponować im książki, artykuły czy inne zasoby, które mogą ich zainteresować, podobnie jak robią to platformy streamingowe z filmami czy muzyką.
4. **Analiza tekstu i digitalizacja:** Narzędzia AI wspomagają digitalizację zbiorów, umożliwiając przetwarzanie tekstu z form papierowych na cyfrowe oraz automatyczną analizę zawartości tekstów w celu ich lepszego katalogowania i udostępniania.
5. **Zarządzanie zbiorami:** Algorytmy AI pomagają w analizie wypożyczeń i zwrotów, optymalizując zarządzanie zbiorami poprzez identyfikację najczęściej i najrzadziej wypożyczanych pozycji, co wspiera decyzje dotyczące zakupów nowych materiałów.

Implementacja AI w bibliotekach jest zatem naturalnym krokiem w kierunku adaptacji do zmieniających się potrzeb użytkowników oraz wykorzystania nowoczesnych technologii do usprawnienia tradycyjnych usług bibliotecznych.

Te przykłady pokazują, jak ogromny jest teoretycznie potencjał sztucznej inteligencji do usprawniania różnych aspektów działalności bibliotek oraz dostarczania nowych, innowacyjnych usług czytelnikom. Tyle na ten temat, ogólnie, pisze sztuczna inteligencja, nieco gubiąc się sama w swojej jednocześnie ewolucyjnej i rewolucyjnej roli.

Sztuczna inteligencja i terminy z nią związane wchodzą do języka polskiego na różne sposoby. W literaturze przedmiotu, także w codziennym języku spotykamy wersje: angielskie, spolszczone, zapisywane z małej lub z wielkiej litery, zapisywane skrótami lub akronimami, odmieniane lub nieodmieniane. W artykułach w niniejszym numerze „Biuletynu EBIB” bardzo często pojawia się termin „ChatGPT”. Autorzy różnie podeszli do jego odmiany w języku polskim. W celu zachowania jednolitości zapisu, stosując się do opinii [Poradni Językowej PWN](#), redakcja zdecydowała się zachować formę nieodmienną.

Życzymy Czytelnikom ciekawej lektury i czekamy na wszystkie opinie, uwagi i przemyślenia, które z chęcią opublikujemy!

Bibliografia:

1. NAZAROVETS, S., TEIXEIRA DA SILVA, J. A. (2024). ChatGPT as an „author”: Bibliometric analysis to assess the validity of authorship. *Accountability in Research* [online]. S. 1–11. [Dostęp 20.05.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.1080/08989621.2024.2345713>.